

SİYASÎ İKTİDARIN MEŞRÛİYET GEREKÇELERİNDEN BİRİ OLARAK KÖKEN MİTİ VE EFSÂNEVÎ SOYLAR

Gökhan YILMAZ

ÖZET

Bu çalışma, erken dönem Türk düşüncesindeki devlet yapılanmasında mitolojinin sağladığı katkı üzerinedir. Siyasî iktidarın meşrûiyetini temellendirmede kullandığı gerekçelerden biri olan *köken miti* ve buna bağlı *üstün soy* tasarımı incelenmiş ve bunun yönetimde soy tekeli sağlamadaki rolü üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türk devlet geleneği, Siyasî iktidar, Meşrûiyet, Köken miti, Efsanevî soy, Gök-Kurt, Oğuz.

ABSTRACT

In this study, the contribution of mythology to the structure of State in Turkish thought is investigated. We examined the origin myth –myth, concerning the origin of the nation, as one of the justifications used in consolidating the legality of political power-, the superior birth conception depending on this origin-myth and the function of it in the monopoly of a ancestry in state administration.

Keywords: Turkish state tradition, Political power, Legality, Origin-myth, Mythological ancestry, Gök-Kurt (Sky-Wolf), Oğuz.

Amaçlanan, konunun çerçevesini tam olarak çizebilmek olsa, bu yazının başlığı daha da uzun olabilirdi. Yahut “Türk Devlet Geleneğinin Oluşumunda Mitolojinin Kurucu İşlevi” şeklinde bir üst başlık eklenebilirdi. Bu açıklamadan anlaşılabilir.

cağı üzere, şu andan itibaren söylenecek olanların gerçek zemini mitolojiden ziyâde, Türk devlet felsefesi'dir. Mitolojiyle, bu zemine sağladığı katkı oranında ilgilenildiği gözden uzak tutulmamalıdır. Bu şartlar altında, konu edineceğimiz mitolojik unsurlara ilişkin değerlendirmelerin yerli yerine oturabilmesinin yolu, erken dönem Türk düşüncesinde 'Devlet' kavramının işgal ettiği yeri bilmeye bağlıdır. Ne var ki, eldeki metin tam olarak böylesi bir amaca hasredilmiş değildir. Bununla birlikte, bunu bir nebze de olsa hissettirebilmek konuya en uygun giriş tarzı olacaktır.

Paylaşılma istenmeyen ne olduğu

Yazının omurgasını oluşturan 'köken miti'nin sadece siyasî iktidarı elinde bulunduran yönetici soyun mu yoksa onlarla birlikte yönetilen halkın da mı başlangıcı sayıldığı, kanaatimce, tartışılabilir bir konudur. Ne var ki, bu tartışmanın tarafı olmak, eldeki yazı çerçevesinde, tercih edilmemiştir. Bununla birlikte, böyle bir tercihte bulunacaklara önemli bir noktayı göz önünde tutmalarını salık vermekte fayda vardır: Farklı iddiaları benimseyen her iki tercih sahibinin de kendilerini destekleyecek deliller bulmakta güçlük çekmeyecekleri unutulmamalıdır. Bu, Türk kültür antropolojisine yabancı olmayanlarca gözden kaçırılmamış bir husus olacaktır. Yönetici soy açısından bakıldığında, siyasetin temel sorunu, köken mitinin yönetilenlerle paylaşılıp paylaşılmadığı değildir. Nihayetinde, köken miti siyasî iktidarın kendisi değil, onu elde tutabilmenin meşrûiyet gerekçelerinden biridir ve tek gerekçe de değildir. Köken mitini bir meşrûiyet gerekçesi olarak sunmayla kıyaslandığında, köken mitinin kendisinin –yani içeriğin– sadece fonksiyonel bir değeri vardır. İçeriğin çok kereler değişmiş / değiştirilmiş olması bu yargımızı doğrular bir işaret sayılmalıdır. Paylaşılma istenmeyen kendi başına değerli olan ve zaten 'paylaşılamaz / bölünemez olma' özneliğine sahip olan şeydir (iktidar/güç).

Yazı başlığının altında aradıkları olan okuyucu, genel bir devlet teorisi tartışmasını –haklı olarak– bunlara dâhil etmek istemeyecektir. Bu durumda yapılması gereken, söz konusu dönemdeki devlet kavrayışına ilişkin bir fikir uyandırabilecek çerçeveyi çizip ana konuya geçmek olmalıdır.

Devlet geleneği mucibince, Türk devletlerinde, siyasî iktidar merkezî ve sıradüzenlidir. Bu cümlede geçen "merkezî" kelimesi üzerinde özel bir vurgu olduğu bilinmelidir. O, siyasî iktidarın hem sistemin hem de her tür düşünüş ve inanın

merkezinde olduğu belirtilmek amacıyla vurgulanmıştır. Türklerin inandığı Tanrı dahî “Türk milletinin adı sanı yok olmasın diye” (*Kül Tigin, Doğu, 25*) taht ve siyasi iktidar veren bir Tanrıdır ki, bir yandan bunu diğer yandan da evrenin merkezinde bulunmanın ne olduğunu görmenin tam yeridir.

Türkler, insanlık tarihinde devletsiz bir safha olabileceğini düşünmemiş gibidirler. Bu kanâati ihsâs eden en önemli işaretlerden biri olan, *Kül Tigin Kitabesi*'nin doğu yüzünün ilk cümlesi şöyledir: “Yukarıda mavi gök, aşağıda yağız yer yaratıldığında, ikisi arasında insanoğlu yaratılmış. İnsanoğulları üzerine ecdâdım Bumin Kağan, İstemi Kağan (tahta) oturmuş; oturarak Türk milletinin ülkesini, türesini idare edivermiş, tanzim edivermiş”. Bu ifadeden çıkartılabilecek pek çok sonuç vardır. İlk, açıkça bir ‘yaratılış’a işaret edilmektedir. Gök ve Yer’in, maddî unsurlar olarak, yaratmanın fâili değil nesnesi biçiminde sunulmaları dikkat çekicidir. Yaratanın kim olduğu bildirilmemekle beraber, “muhtemel olarak bu fail yüksek Gök-Tanrı’dır”¹. Yaratılışın ikinci aşaması olarak, daha önce yaratılmış iki varlığın, mavi gökle yağız yerin arasında insanlar yaratılmıştır. Türk mitolojisinde Gök ve Yer her şeyin ikili esas unsurudur. Sadece bilinmeleri için “bilen varlık” olan insana ihtiyaçları vardır. Bu ihtiyacın sonucu olarak, ikisi arasında yaratılan insanoğlu onları tamamlar². Yaratılış seyri içinde dikkat çekici bir unsur olan ‘Türk Kağanı’ ise, Türk devlet felsefesinin bir katkısıdır³. Devlet metafiziği açısından çok daha dikkat çekici olan ise, devletin başlangıcının yaratılışa dek geri götürülmüş olması ve kağanın sadece Türklerin değil, tüm insanların kağanı olarak sunulmuş olmasıdır. Ancak ‘devlet’in teşekkülünden sonra bir ‘millet’in varlığından söz edilebilmesi ise, “devlet, milleti yaratır” gibi bir teze telmîhde bulunması bakımından oldukça çarpıcıdır⁴. Devletin başlangıcını yaratılış anına dek geri götüren *Orkun devlet yazıtları*, onun varlığını sona erdirebilecek yegâne şartları da ortaya koymuştur: “Üstte gök basmasa, aşağıda yer delinmese, Türk Milleti ilini, türeni kim bozar” (*Kül Tigin, Doğu, 23*). Üstte göğün basması, altta yerin delinmesi ise bir tek anlama geliyordu: Kıyamet. Türk Devleti’nin başlangıcı ve sonuna dair bu inancı Türk tarihi boyunca, büyük bir açıklıkla, izlemek mümkündür. Bu anlayışın bir sonucu olarak, devlete isyan teşebbüsleri ‘küçük kıyamet’e benzetil-

¹ Schmidt, P. W., “Tukue’lerin Dini”, Çev.: Sadettin Buluç, *İ.Ü. Ed. Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Cilt: XIV’den Ayrı Basım, İstanbul 1966, s. 74.

² Yılmaz, Gökhan, *Kutadgu Bilig’de ve Kutadgu Bilig Öncesinde Devlet Düşüncesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, İstanbul 2001, s. 8.

³ Ögel, Bahaeddin, *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)*, II. Cilt, TTK, Ankara 1995, s. 150.

⁴ Yılmaz, *a.g.t.*, s. 8-9.

miştir. *Orkun bengitaşları*'nda geçen, “ Dokuz Oğuz kavmi kendi kavmim idi. Gök ve Yer karıştığı için düşman oldu” (*Kül Tigin, Kuzey*, 4) ifadesi bu inanışı gösterir açık bir işarettir. Metinde söz konusu durumu anlatmak için kullanılan kelime ‘bulgak’tır. ‘Dünya bulgakı’ını doğrudan kıyamete benzeten *Kutadgu Bilig* ise, sebep olanın başının kesilmesini ister⁵.

Sıkça atıfta bulunduğumuz *Orkun yazıtları*'nın özelliği, Göktürk devlet yazıtları olmaları ve Umay gibi bir-iki unsur dışında mitolojik anlatıma yer vermemelelidir. Ayrıca –Gök Tanrı inancı dışında- hiçbir dinin açık etkisi de görülmez. Yazıtlarda konuşan, âdeta, devletin kişileşmiş hâlidir. Bu yüzden söylenenler oldukça müteberdir. Bu yazıtlarda söylenenlerin tamamlanabilmesi için yapılması gereken, artık, devleti kozmolojik çerçeve içine yerleştirmektir.

Evrenin bütün tezahürlerini Gök ve Yer-Su'nun temsil ettiği, birbirine zıt fakat birbirini tamamlayan iki ilkedен ibaret gören ve günümüz araştırmacılarınınca ‘Dikotomik Universalizm’ olarak adlandırılan sistem, Türklerin en eski ve öz kozmolojisiydi⁶. Meşhûr Sinolog Wolfram Eberhard'ın “aslen bir Türk kabilesi” dediği⁷ Chou'ların kuzeyden gelerek M.Ö. 1050'de Çin'de bir hanedan kurmalarından sonra gördüğümüz bu kozmoloji ya burada ortaya koyulmuş ya da anayurttan getirilmiştir. Açık olan tek şey Chou'lardan önce Çin'de böyle bir kozmolojinin görülmediği⁸ ve merkezîyetçi devlet dininin kendine kozmolojik bir açıklama olarak bulduğu modele ait yazılı rivayetlerin ancak Chou döneminden sonraya ait olduğudur⁹. Choular'ın (M.Ö. 1050 - M.Ö. 247) kültür mirasının vârisi hem Türkler hem de Çinliler olmuştur. Ortak olunmakla birlikte, Chou kültüründen Türklere doğrudan doğruya geçen unsurlar, Çin'e nispetle, daha arkaik özellikleri ile tanınır. Üzerinde durduğumuz kozmoloji, kâinatın bütün tezahürlerini birbirine dönüştürülemeyen ancak düşman da olmayan, birbirini tamamlayan iki ilkeye indirgiyordu. Gök, Türkçe ‘yaruk’ (ışık) ve Çince ‘yang’ denen ilkeyi, Yer-Su ise Türkçe ‘kararig’ ve Çince ‘yin’ denen ilkeyi temsil ediyordu¹⁰. Birbirinin bütünleyicisi olan iki ilke kaynaşarak -beş unsur olan- ağaç, ateş, su, toprak ve madeni, onlar da evreni oluşturuyordu. Evren, dört yolun kesiştiği dört yönlü bir yapıdadır.

⁵ *Kutadgu Bilig*, b.4213.

⁶ Esin, Emel, *Türk Kozmolojisine Giriş*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2001, s. 19.

⁷ Eberhard, Wolfram, *Çin Tarihi*, 2. Baskı, TTK, Ankara 1987, s. 33.

⁸ *A.g.e.*, s. 63.

⁹ Esin, *a.g.e.*, s. 20.

¹⁰ *A.g.e.*, s. 24-25.

Birbirini dik olarak kesen iki çizginin kesişme noktasından çıkan dikin üstü Gök, altı da Yer-Su idi. Dikin üst ucunda ‘Demir Kazık’ denen kutup yıldızı vardı. Alt ucunda ise, yeryüzünün ve devletin merkezi olan ‘Ordu’ bulunurdu. Gök çarkı Demir Kazık çevresinde, devlet çarkı da Ordu’da, kağanın çevresinde dönerdi¹¹. Ordu, kağanın otağını kurduğu, devletin başkenti olan yerdir. Bu yerin dünyanın merkezi sayılması açıkça izlenir bir olgudur. Zaten ‘Ordu’ kavramı da ‘orta’ yani merkez sözü ve anlayışından kaynaklanmıştır¹². Nitekim, Kaşgarlı da *Divan*’ının başına koyduğu dünya haritasında merkeze Türk başkentini yerleştirmiştir. Kağan, Tanrı’nın temsilcisi olduğu gibi, ordusu da Tanrı’nın semavî makamının yeryüzündeki, aynı odakta bulunan bir benzeri kabul edilirdi¹³. Efsanevî atanın icat ettiği kabul edilen Türk otağı da evren timsali olarak tasarlanmıştır. Kağan, otağında “tüz” durur; tahtında dimdik, tıpkı göğün merkezindeki kutup yıldızı gibi kıpırdamadan oturur¹⁴. “Otağın kainat timsali olması geleneği, Gök-Türk kağanlarının tahta çıkış merâsimlerinde de tezâhür ediyordu. Kadim Choular’da ve Tabgaçlar’da olduğu gibi, Gök-Türk kağanları da, bir halı üstünde oturur ve tâbi boy beyleri tarafından otağ etrafında döndürülürdü. Kağan, böylece, yeryüzü etrafında döndüğü tasavvur edilen güneşe mûmâsil kılınıyordu”¹⁵. Türk geleneğinde, devlete ilişkin bütün unsurlar evren ve Tanrı ile bir biçimde ilgilidir. Karşımızda duran şey, Tanrı güvencesine sahip bir kozmik devlet anlayışıdır. Evrendeki yönler ve zaman birimleri ile devlet yapılanması iç içe geçmiştir. Boy ve devlet örgütlenmesi bu esasa müstenittir. Bu olguyu kendisine konu edinen Küyel şöyle demektedir: “Platon’da bir şehir devleti olan devlet, Bilge Kağan’da kozmiktir. Bilge Kağan’a göre, devlet evren nizamının bir timsâlidir. Kağan da devlet nizamının bir timsâlidir. Onun ‘ordug’u veya ‘otağ’ı ‘axis mundi’dir. Kağanın kendisi de ‘axis mundi’ olarak ‘otağ’ında dümdüz, dimdik oturur”¹⁶. *Terhin Yazıtı*’nın, kuzey yö-

¹¹ Türker-Küyel, Mübahat, “Türklerde Adâlet Kavramının Ontolojik Bir Temeli Var mıdır?”, *X. Türk Tarih Kongresi: Kongreye Sunulan Bildiriler*, TTK, Ankara 1991, s. 736.

¹² Ögel, Bahaeddin, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Cilt 7, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991, s. VII.

¹³ Esin, Emel, “Tengrilik (Türklerde Gök Tapınağına Dâir)”, *Sanat Tarihi Yıllığı XII*, İ. Ü. Ed. Fak. Sanat Tarihi Araştırma Merkezi, İstanbul 1983, s. 37.

¹⁴ Türker-Küyel, *a.g.e.*, s. 737.

¹⁵ Esin, Emel, *Türk Kültür Tarihi İç Asya’daki Erken Safhalar*, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 1985, s. 9.

¹⁶ Türker-Küyel, Mübahat “Bilge Kağan Bir Filozof-Arhont mudur?”, *XI. Türk Tarih Kongresi: Kongreye Sunulan Bildiriler*, II. Cilt, TTK, Ankara 1994, s. 463.

nü, birinci satırında yer alan “Kutlu hanım dimdik ülkeyi tuttu (yönetti)”¹⁷ cümlesi, yukarıdaki satırları kendisinden aldığımız Küyel’i desteklemektedir.

Güçlü bir kozmolojik arka planı olan Türk devlet anlayışına göre, hükümdarın iktidarı gök düzeni ile yer düzeninin âhengine bağlıdır. Bu yüzden o, iktidarın güvencesi olan bu düzeni sürekli kılmayı ve gözetmeyi görev bilir. Bu âhengi gözetme görevi hükümdara bütün yeryüzünün sorumluluğunu yükler. Bu sorumluluk çerçevesinde ‘dünya devleti’ bir zorunluluktur. Gök kubbenin altını tek bir devlet gibi görme düşüncesi Türklerde çok eski ve köklüdür¹⁸. Hükümdarın nitelikleri ve görevleri Tanrı ve evren anlayışları sınırları içinde konumlandığından, hedefleri de daima ‘Dünya Devleti’ olmuştur¹⁹.

Anlatılanlar ‘Türk Devleti’nin ruhuna ilişkindir. Devletin görünen yüzü de, geçmişteki biçimiyle, zihinlerde canlandırılabilir. Yönetme yetki ve yeteneklerini doğrudan Tanrı’dan alan seçilmiş soyun neyi kaybetmek veya paylaşmak istemediğini anlamak ancak bunu kavramakla mümkündür.

Türk devlet geleneğinde en yüksek zirveyi, kağanı tahta çıkaran Tanrı temsil etmektedir²⁰. Bununla birlikte, toplumsal düzen dinî değil, siyasîdir²¹. Siyasî teşkilatlanmanın en üst derecesini ‘Devlet’ teşkil ederdi. Türkler, devlete ‘el’ ya da ‘il’ adını vermişlerdir²². Devlet, merkezîleşmiş ve sıradüzenli bir yapıdaydı. Devlet başkanı, tarih boyunca çeşitli ünvanlar taşımış olmakla birlikte, genelde ‘kağan’ diye anılırdı. Kağanın oturduğu yere ‘ordu’ denirdi. Soy hâkimiyeti esastı ve tahta veraset yolu ile çıkılırdı ama bu konuda önceden belirlenmiş bir ölçüt yoktu. Genellikle en büyük oğul veliaht tayin edilirdi²³. Hanedan soyu tükenir ve kağanlık makamı boş olursa seçim yapılırdı²⁴. Devlet, toprak (yurt), insan (budun) ve

¹⁷ Gömeç, Saadettin, “Terhin Yazıtının Tarihi Açısından Değerlendirilmesi”, *A. Ü. DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: XVII, Sayı: 28, 1996, s. 75.

¹⁸ Ögel, Bahaeddin, “Türk Milleti ve Türk Devleti”, *Tarihte Türk Devletleri I*, A. Ü. Rektörlüğü Yayını, Ankara 1987, s. 67.

¹⁹ Bıçak, Ayhan, “Yörük Bayramı Geleneği Üzerine Bir Deneme”, *Söğüt X. Osmanlı Sempozyumu*, Ertuğrul Gazi’yi Anma ve Söğüt Şenliği Vakfı Yayınları, Söğüt 1996, s. 44.

²⁰ Temir, Ahmet, “Eski Türklerde Sosyal Teşkilât ve Askerlikle İlgili Sözler”, *Türk Kültürü*, Cilt: 2, Sayı: 22, 1964, s. 34.

²¹ Donuk, Abdülkadir, “Türk Devletinde Hâkimiyet Anlayışı”, *İ. Ü. Ed. Fak. Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 10-11, Sene: 1979-80, 1981, s. 52.

²² Arsal, Sadri Maksudi, *Türk Tarihi ve Hukuk*, İ. Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul 1947, s. 263.

²³ Kafesoğlu, İbrahim, “Kültür ve Teşkilat”, *Türk Dünyası El Kitabı*, 2. Baskı, Birinci cilt, TKAE, Ankara 1992, s. 201.

²⁴ Arsal, *a.g.e.*, s. 270.

siyasî iktidar (erk) unsurlarından oluşurdu. İnsan unsuru, kağan, beyler ve halktan müteşekkildi. Boy beyleri, kendi yasama ve yürütme sorumluluklarını kağana intikal ettirmişlerdi²⁵. Buna karşılık, çeşitli ünvanlarla, yüksek devlet memurları olarak kağanın çevresinde yer alabilmişlerdir. Bununla birlikte, yüksek memurların çoğunluğunun hanedan soyundan olduğu da bilinmelidir. Soy ilkesinin memur aristokrasisine yol açtığı ileri sürülebileceği gibi, devlet için, alanlarında uzmanlaşmış ailelerin yönetimde düzenliliği sağladığı da savunulabilir²⁶.

Kül Tigin kitabesi'nde yer alan "İl veren Tanrı" (*Doğu*, 25) ifadesinin de işaret ettiği gibi, devletin gerçek sahibi, yönetme yetki ve yeteneklerini veren Tanrı'dır. *Uyuk-Orzak II yazıtı*'ndaki "İlig-Tengri" deyimini ise, O'nun iktidar sahibi oluşunun en açık delilidir²⁷. Türk dinî inanışında yaratıcı Tanrı ile yarattığı her şey, ontik olarak, birbirinden ayrı iki alandır. Varlıkça ayrı olmakla beraber, aralarında bir bağ, bir ilişki vardır. Tanrı, kağan ile bu yolla ilişki kurmaktadır. Bu da kağanı 'kutsal' değil, olsa olsa 'kutlu' kılmaktadır. Kağanın var olan asıl ayrıcalığının kaynağı ilâhî değil dünyevî idi ve siyasî bir düzenleme olan 'soy tasarımı'na dayanıyordu. Devletin ve iktidarın kökeni ilahî olmakla birlikte, hukukî düzenlemelerin dünyevî esaslara müstenid olması bu tasarımı çok daha önemli bir hale getirmiştir²⁸.

Şu ana dek söylenenlerle anlatılmak istenen, kaybedilmek veya paylaşılmak istenmeyen sıradan bir dünya iktidarından fazlası olduğudur. Bu tabloyu tersine çevirmenin ve bütün bunların tam da bir dünya iktidarı için kurgulandığını söylemenin mümkün olduğunu savunabilecek olanlar bunu kanıtlamak zorundadırlar. Böyle bir çabaya girişenlerin unutmamaları gereken şey ise, asıl önemli olanın bunu kanıtlamak olmadığıdır. Çünkü, tasarım sahiplerinden çok yönetilenler onun gerçekliğine inanmaktadır ve meşrûiyetin gerçek kaynağı da buradadır. Bazı şeyler inananlar için vardır, inanmayanlar için yoktur. İnananlar, onların gerçekliğinden şüphe etmedikleri gibi, kanıtlarının varlığından da söz edebilirler. Bu durumun 'telkîn etkisi' ile açıklanabilmesi mümkündür. Amacın olan-biteni anlamak olduğu yerde, madalyonun bir yüzü bu etkiyi göstermekse, diğeri de kendisine inanılan 'gerçekliği' tasvir etmektir. Böyle bir yönde çaba göstermek, 'kurgu'nun ardını

²⁵ Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Millî Kültürü*, 5. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1988, s. 220.

²⁶ Taneri, Aydın, *Türk Devlet Geleneği*, Töre-Devlet Yayınları, Ankara 1981, s. 140.

²⁷ Gömeç, Saadettin, "Eski Türklerde Siyasî Hakimiyet", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı:100, Şubat 1996, s. 115.

²⁸ Yılmaz, a.g.t., s. 42.

gözden kaçırmak olarak değerlendirilmemelidir. Bundan sonra söylenecek olanlar ise, kurumsallaşan hanedanlığın kökeninde bulunan ortak ata miti üzerine olacaktır ve sosyal antropolojinin etniyi oluşturan özelliklerden biri olarak görüp, zamanda ve mekânda ortak bir köken fikrini kapsayan ve etniye bir hayalî akrabalık duygusu veren mit, biçiminde tanımladığı²⁹ bu mitin, ‘siyasî iktidarın meşrûiyet gerekçesi olması’ yönüyle ilgilenilecektir.

Nasıl bir gelecek istenirse, öyle bir geçmiş kurulur.

Türkler, tarih boyunca, bir düzineden fazla alfabe kullanmış³⁰, bilinen hemen bütün dinleri yaşamış ve farklı kültür çevrelerinde yer almışlardır. Bunca etkili değişime rağmen devlet geleneklerini korumuş; bunun da ötesinde, hayatlarına giren her yeni unsurunu ona uydurmasını bilmişlerdir. Türk tarihinin başlangıcından bugüne kesintisizce gelmiş bir hat izlenmek isteniyorsa, bu ancak devlet geleneği olabilir. Soy hâkimiyeti telâkkisi de bu geleneğin en önemli unsurlarından birisidir.

Eski Türk devletlerinin yapılanmasında, maddî şartlar kadar, geçmişten taşınan devlet geleneğinin ve din ile mitolojinin de etkin birer rol oynadıkları bilinmektedir³¹. Bir siyasî iktidarı kurmuş olmak değil, ancak meşrûiyetini gerekçelendirebilmek – dıştan bir saldırı olmamak kaydıyla – varlığının güvencesi olabilir. Söz konusu dönem için bunu yapmanın iki yolu vardır: Bu gerekçe, yaratılış ve türeyişe ilişkin var olan köken efsânelerinden devşirilir veya bu amaçla köken efsâneleri ihdâs edilir. Köken sorununa ilişkin inanışların, siyasî iktidarın kazanılmasını, yapılanmasını ve korunmasını belirlediği açıkça izlenir bir olgudur. Devletin varlığı soyun devamına, soyun devamı da meşrûiyet gerekçeleri konusunda ‘diğerlerini’ ikna etmeye bağlıdır.

Köken sorununun söz konusu olduğu yerde, hem ‘yaratılış’ hem de ‘türeyiş’ birer model olarak açıklanmayı bekliyorlar demektir. Ne var ki, bu yazı çerçevesinde ‘yaratılış’ modeliyle ilgilenilmeyecek, sadece efsânevî ata ve ondan türeyen soy vurgularının ardındaki kaygı ve çabalar anlamlandırılmaya çalışılacaktır. Pek çok örnek içerisinden Türklerin bir dişi kurttan türemeleri seçilmiş ve ondan hare-

²⁹ Özönder, F. Sema Barutçu, “Türkler Ne Zaman Bir Millet İdi?”, *Kök Araştırmalar*, Cilt: 1, Sayı: 2, Güz 1999, s. 69.

³⁰ Tekin, Talat, *Tarih Boyunca Türkçenin yazımı*, Simurg Yayıncılık, Ankara 1997.

³¹ Ögel, Bahaeddin, *Türklerde Devlet Anlayışı*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1982, s. 337.

ketle söylenmek istenenler de *Oğuz Kağan Destanı*'ndaki benzer motiflerce desteklenmiştir. Bu seçimin nedenleri vardır: Türk yönetici soyunun bir dişi kurttan türemesini anlatan efsâne, bilinen en eski Çin kaynaklarında yer almış; yabancı unsurların etkisine, nispeten, kapalı gelişmiş ve zaman ile mekânda en geniş etkinlik sahasına erişmiştir. Ayrıca devlet yapı ve yapılanmasının pek çok noktasında onu kolaylıkla takip etmemizi sağlayacak izler bırakmıştır. *Oğuz Destanı* ise, 'kurt-ata'dan 'insan-ata'ya geçişin en güzel örneklerinden biridir ve 'kurt-ata'ya ait anıları içinde halen barındırmaktadır. Ayrıca, 'üstün soy' vurgusu –en az kurttan türeme efsânesindeki kadar- güçlüdür.

Türklerin soyu ile ilgili Türk köken efsânelerinin ve diğer Çin kaynaklarının tüm rivâyetleri, dişi kurdun ahfâdını, yani Çin metinlerinde geçen adıyla 'Aşınan'ın Doğu Türkistan'ın yerli halkıyla karışımı ve o zamanlar Çinliler'in 'Hu' dediği soy adını almaları motifini dile getirir³². Kurdun, Hun, Göktürk, Oğuz ve Uygur efsânelerinden başlayarak, Moğol anane ve efsâneleri üzerinde dahî çok büyük etkiler bıraktığı bilinmektedir³³. Sonuçta, bozkır yaşayışı ile yerleşik kavimlerin yaşayışları arasındaki fark, kurt sembolünde ifâdesini bulmuştur³⁴. Maddî tabanı ne olursa olsun, Türk kültür tarihinde, kurt motifine Hun mezarlarından çıkarılan buluntuların üstlerindeki tasvirlerden itibaren rastlamaktayız³⁵. Orta Asya'daki ilk kurt efsânesi, M.Ö. 119 yılından önceye ait olan Çin kaynaklarının verdikleri haberlerde yer alır. Bu efsânede anlatılan olaylar, Büyük Hun Devleti içinde geçmiş ve yine bu devletle ilgili tarih haberleri içinde yer almıştır³⁶. Bu da demektir ki, "Türk kültür tarihinin en önemli motiflerinden biri"³⁷ olan kurt, Atatürk'ün paranın üzerine koydurduğu kurt motifinin İsmet İnönü tarafından kaldırılmasına dek iki bin küsür yıl boyunca devlet hayatındaki varlığını sürdürmüştür. Kurt, tarih boyunca ve bütün Türk coğrafyasında, yer, kişi, boy ve devlet adı olarak kullanılmış; tuğların tepesinde ve bayraklarda yer almak suretiyle devlet

³² Klyastorniy, S. G., "Orhon Anıtlarında Türklerin Krallık Soyunun Adı", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1990*, TDK, Ankara 1994, s. 137.

³³ İnan, Abdülkadir, "Türk Rivayetlerinde 'Bozkurt'", *Makaleler ve İncelemeler*, 2.Baskı, TTK, Ankara 1987, s. 69.

³⁴ Çoruhlu, Yaşar, *Türk Mitolojisinin ABC'si*, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul 1999, s. 111.

³⁵ Ögel, Bahaeddin, *Türk Kültür Tarihine Giriş 6*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991, s. 184.

³⁶ Ögel, Bahaeddin, *Türk Mitolojisi: Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar*, I. Cilt, 2. Baskı, TTK, Ankara 1993, s. 14.

³⁷ Jean-Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Çev.: Aykut Kazancıgil, İşaret Yayınları, İstanbul 1994, s. 151.

sembolü olmuştur³⁸. Bugün de, Başkurdistan'ın adında, Gagavuzlar'ın Kurt Bayramı'nda ve Kırgız ve Afgan Türklerinin Gökbörü oyununda yaşamaya devam etmektedir. Kurt sembolizminin Türkler için çok şey ifade ettiği ve bunu böylece dışarıya da yansıttıkları açık ve kesindir. Nitekim, Çinli yazarlar 'Türk Hakanı' ile 'kurt' kelimesini eş anlamlı olarak kullanmışlar ve onlara işaret etmek istediklerinde bu iki kelimedenden herhangi birini tercih etmişlerdir. Çinliler'in Türkler'e saldıracakları zaman "yapılması gereken şey kurlara saldırmaktır" dedikleri bilinmektedir³⁹.

İktidar soyunun meşrûiyet gerekçesi olarak, 'seçilmiş soy' anlayışına temel sağlamak amacıyla türeyiş efsânelerinin nasıl oluşturulup kullanıldığına bakmak üzere, yukarıda başarılı sonuçları görülmüş bir örnek olarak, Göktürkler'in türeyiş efsânesi alınacaktır. Bu efsânenin, kaynaklarda, birkaç varyantı olmakla birlikte, hepsinde ana tema aynıdır. Öyle anlaşılıyor ki, çocuğun, dişi kurtla birleşmesi ve bundan, bir mağara içinde, soyun türemesi, Göktürkler'in resmî devlet efsânesi durumundadır⁴⁰. Söz konusu efsânenin özeti şöyledir: Göktürkler'in ilk ataları Batı Denizi kıyılarında oturuyordu. Lin adlı bir devlet tarafından, on yaşındaki bir çocuk dışında, hepsi öldürülmüş, ancak, askerler bu çocuğa acımışlardı. Bununla birlikte, onun da kollarını ve bacaklarını keserek bir bataklığın otları arasına atmışlardı. Burada, ortaya çıkan bir dişi kurt onu beslemiş ve hayatta kalmasını sağlamıştı. Bir süre sonra, çocukla kurt birleşmişler ve kurt çocuktan gebe kalmıştı. Çocuğun yaşadığını duyan Lin devleti, onu ve kurdu öldürmek istemiş, ancak, ilâhi sezgileri vasıtasıyla askerlerin geldiğini haber alan kurt, çocuğu da alarak, Kao-ch'ang (Turfan)'ın kuzey-batısında bulunan bir dağın altındaki derin mağaranın içine girmişti. Bu mağaranın ortasında geniş bir ova vardı. Kurt, burada on tane erkek çocuk doğurmuştu. Zamanla bu on çocuk, dışarıdan kızlar getirerek evlenip çoğalmışlardır. İşte, Göktürk devletinin kurucu ailesi A-şi-na, bu çocuklardan birinin soyundan geliyordu⁴¹. Cengiz Han zamanlarında ortaya çıkan ve çoğalan bu ailelerin, çevredeki demir dağları eriterek, bir kurdun kılavuzluğunda dışarı çıktıklarını anlatan Ergenekon destanı, türeyiş efsânesinin yarım kalmış veya eksik anlatılmış halini tamamliyordu⁴². Devlet ve meşrûiyet kavramları açısından, anlatılan

³⁸ Ögel, *Türk Mitolojisi II*, s. 115.

³⁹ Gumilöv, Lev Nikolayeviçen, *Eski Türkler*, Çev.: D. Ahsen Batur, Birleşik Yayıncılık, İstanbul 1999, s. 44.

⁴⁰ Ögel, *a.g.e.*, s. 28.

⁴¹ Ögel, *Türk Mitolojisi I*, s. 20-23.

⁴² Ögel, *Türklerde Devlet Anlayışı*, s. 37.

efsânenin önemli bir simgeselliği vardır. Çünkü, yönetici aileye, daha en başından, hiç unutamayacakları bir ‘üstün soy’ imgesi kazandırır⁴³. Kurt ve insan kendi başarılarına olağandır ama kurt ve insanın birleşmesinden bir soyun türemesi olağanüstü bir olaydır. Bu durumda, olağanüstülüğün gerçek temsilcisi ilk atadan ziyâde ikinci kuşaktır. Denilebilir ki, asıl vurgu ilk atadan çok, ondan türeyen soya yapılmıştır. Bu durumu, *Oğuz Kağan Destanı*’nda da aynı açıklıkla izlemek mümkündür: Oğuz’un doğumu ve bebekliğinde de bir olağandırlık vardır. Bununla birlikte, e-beveyninin diğer insanlardan çok da farklı olmadıklarını dikkate aldığımızda, bunu göz ardı edilebiliriz. Fakat ondan türeyen soy için aynı şeyi söyleyemeyiz. Oğuz’un ilk karısı gökten, bir ışıkla inmişti ve doğurduğu çocukların adları Gün, Ay ve Yıldız idi. İkinci karısı ise, gölün ortasındaki bir ağaç kovuğunda Oğuz’a görünmüştü ve o da Göl, Dağ ve Deniz adlarında üç çocuk doğurmuştu⁴⁴. Yirmi dört Oğuz boyu, Oğuz Kağan’ın bu altı oğlundan türemiş; Oğuzlar, soy ve güçlerini göğün ve yerin yüce varlıklarından, böylece, almışlardı⁴⁵. Hâkimiyetin göksel kökenine ve gök ve yer düzenlerinin âhengine vurgu yapan bu anlatım kozmolojik devlet anlayışının, halk arasında, efsanelerle hayat bulmasının en güzel örneklerinden biridir. Bu anlayışın gerçek hayat buluşu belki de buydu.

Türk devlet geleneğine göre, hâkimiyetin kaynağı Gök-Tanrı’dır. Kağana yönetme yetki ve yeteneklerini O verir. Kağanın iktidarı da, kozmik devlet anlayışı çerçevesinde, yer ve gök düzenlerinin âhengine bağlıdır. Kağan bunu gözetmekle görevlidir. Dünya hâkimiyetini elinde tutabilmek için yapması gereken, Gök-Tanrı’nın temsilcisi olduğunu telkîn etmek ve bunda da başarılı olmaktır. Bu amaçla ihdâs edilen efsânelerde, Gök-Tanrı ile olan ilişki, sembolik de olsa, özellikle vurgulanır. Türeyiş efsânesindeki kurt, ‘Gök böri’dir ve ilahî sezgilere sahiptir. Oğuz’un ilk karısı da gökten bir ışık ile inmiştir. Oğuz’a bütün seferlerinde yol gösteren kurt da göksel bir ışıkla Oğuz’un çadırına girmiş ve onunla konuşmuştur. Türk geleneğinde, devlet, Tanrı ve evren ile ilgilidir. Yönetici soyun tasarladığı (ya da benimsediği) köken mitinin de böyle olması son derece tutarlıdır. Kurdun Gök (Tanrı) kökeni ile Oğuz’un göğün ve yerin yüce güçleriyle olan bağı bu anlayışa işaret eder en güzel örneklerdir.

⁴³ Roux, Jean-Paul, *Orta Asya: Tarih ve Uygarlık*, Çev.: Lale Arslan, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2001, s. 131.

⁴⁴ Bang, W. - Rahmeti, G.R., “Oğuz Kağan Destanı”, (*Reşid Rahmeti Arat*) *Makaleler*, Cilt:I, Haz.: Osman Fikri Sertkaya, TKAE, Ankara 1987, s. 616, 618.

⁴⁵ Ögel, *Türklerde Devlet Anlayışı*, s. 1.

6. yüzyılda dikilmiş olan *Bugut yazıtı*'nın başında, kolları kesik bir çocuğu emziren kurt kabartması vardır. Oysa, II. Göktürk Kağanlığı dönemine ait *Orkun devlet yazıtları*'nda, Türkler'in tarihi yaratılış ile başlar ve hiçbir sembolik anlatıma yer verilmeden Tanrı'nın bir soyu bütün insanlar üzerine hâkim kıldığı anlatılır. Bu yazıtlarda türeyiş efsânesinden bahsedilmediği gibi, efsânede de, çok açık bir Tanrı vurgusu yoktur. Doğrusu, meşrûiyet gerekçesindeki çelişkiymiş gibi görünen durumu gidermek, ancak, 'kurt' motifine yoğunlaşmakla mümkündür. Efsânelerde, kurdun, 'gök yeleli' ve 'gök tüylü' olarak tasvir edilmesi, 'Gök Tanrı' ile olan bağına işaret etmek içindir⁴⁶. Böylelikle, yönetici soy, çelişkili bir gerekçeye değil, güvencesi Tanrı olan ve O'nun tarafından desteklenen bir gerekçeye sahip olmuştur. Eski Türk kültüründe Gök-kurt'un, Tanrı'nın elçisi, habercisi olarak görüldüğüne ilişkin başka deliller de vardır⁴⁷. Sadece, Gök-Tanrı, Gök-Türk ve Gök-Kurt kelimelerini yan yana yazmak dahî Türk kültür tarihi hakkında çok şey anlatır. Kurdun ve Türkün ortak gök kökeni vardır ve bunun güvencesi de Gök-Tanrı'dır. Gök-Kurt ve Gök-Türk, Gök-Tanrı'da buluşurlar.

Gök-Kurt'un metinlerde geçen gerçek adı 'Gök Böri'dir. Bunun 'bozkurt'a dönüştürülmüş olması tamamen bir çeviri hatasıdır. Bunu yapanlar, kurdun gök kökeni ile olan bağını kestiklerini fark edememişlerdir. Eliyarov'a göre, bozkurt ismindeki "boz" kelimesi zaten "böri" kelimesinin bozulmuş biçimidir⁴⁸. Türkler, kurdu mukaddes bildiklerinden, ona gerçek adı olan 'börü' (veya 'böri') yerine, korku ve saygı ile 'kurt', yani küçük haşerenin adını vermişlerdir^{49*}. Bu, Türk kültüründe görülen 'ismin tabu olması' ile ilgili anlayışın bir sonucudur. Tabu kabul edilen adın köken mitine ait olması, ondan türeyen soya da bir koruma kalkanı sağlar. Bu, bir tasarımın sonucuysa eğer, dâhice olduğunu teslim etmek gerek. Zîrâ, bir bekçiye ihtiyaç hissettirmez, tabunun kendisi bir yaptırımdır⁵⁰.

Gumilöv, türeyiş efsânesinin hiçbir versiyonunun, Aşina soyunun Gansu'dan Altaylar'a gelişindeki tarihî olaylardan bahsetmemesinden hareketle, Altaylar'da

⁴⁶ Kafesoğlu, İbrahim, "Türk Fütühat Felsefesi ve Malazgirt Muharebesi", *İ. Ü. Ed. Fak. Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı:2, Ekim 1971, s. 6.

⁴⁷ Ögel, Bahaeddin, *Türk Mitolojisi*, Birinci Cilt, İstanbul, Devlet Kitapları, 1971, s. 20-21.

⁴⁸ Çoruhlu, Yaşar, *Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi*, Seyran Yayınları, İstanbul 1995, s. 94.

⁴⁹ Gabain, A. von, "Köktürklerin Tarihine Bir Bakış", *A. Ü. DTCF Dergisi*, Cilt: II, Sayı: 5, Temmuz-Ağustos 1944, s. 688.

* Bu durumu belirtmekle beraber, bir karışıklığa yol açmamak için, çalışma boyunca 'kurt' adı kullanılacaktır.

⁵⁰ Yılmaz, Gökhan, "Erken Dönem Türk Düşüncesinde Zaman Kavrayışı", *Kutadgubilig*, Sayı: 7, Mart 2005, s. 158.

ortaya çıkan efsânelerin, buraya gelenlerin istisnâî durumuna temel teşkil etmesi için, ‘özellikle yaratıldığını’ düşünmektedir⁵¹. Böyle bir düşünce, devletin fikrî teşekkülünün ‘yaratılış’ ile ‘türeyiş’ efsânelerinin ortasına yerleştirilmesi gerektiğini telkîn eder. Yaratılış mitosları insanın, türeyiş ise devletin kökenini temellendirmek için vardılar. Bu halde, türeyiş efsânesi, ‘ortak geçmiş’ varsayılarak bir millet yaratma amacına hizmet etmenin yanı sıra ve ondan daha çok, kurumsallaşan bir siyasî iktidara meşrûiyet gerekçesi sunmak üzere tasarlanmıştır. Türk geleneği, milleti, devlet üzerinden tanımlama yolunu seçmiştir. Bu tanım: “Aynı devlet ülküsünde birleşmiş toplum millettir” biçiminde özetlenebilir⁵². Söz konusu tasarımda dikkat edilecek ilk husus, siyasî iktidarın başkalarınca erişilmez oluşunun vurgulanmasıdır. Bunun da en güvenli yolu, iktidarı olağanüstü bir kaynağa ve insanüstü bir tercihe bağlamaktır. Böylece, hem ‘seçilmiş’, hem de kendinden başkalarında olmayan yeteneklerle donanmış olunur. Hanedânlığın kurumlaşması ve devamlılığı açısından, bu özelliklerin kişiye değil, soya özgü olması bir zorunluluktur. İktidarın temellendirilmesinde esas vurgu, Oğuz’dan veya Kurt’tan ziyâde, onlardan türeyen soyadır. Onlar, soyun meşrûiyetinin sembolleridir ve bu durumu hatırlatmak için kullanılırlar.

Bu tasarım, kurucularının, belki de öngörmedikleri ölçüde başarılı olmuştur. Dünya hâkimiyetini ifade eden kağan ünvanını ancak Tanrı’nın gönderdiği ve görevlendirdiği soyun taşıyabileceğine inanılmıştır⁵³. “Bu esas telâkkinin kuvvetle yaşadığı sahalarda Nogay, Mamay, İdigu (Edige) gibi çok kudretli beylerden hiç biri ‘han’ ünvanını almaya cesaret edememiştir. Timur, bir cihan imparatorluğu kurduğu halde han ünvanını alamamıştır”⁵⁴. Tanrı’nın, tahtın A-şi-na veya Oğuz Han oğullarına ait olmasını takdir ettiğine ilişkin inanç, Osmanlı İmparatorluğu’na dek kesintisiz yaşamıştır. Yazıcı-zâde Ali, bu görüşü şöylece ifade etmiştir: “Kayı’dan Ertuğrul oğlu Osman Beği Uc’daki Türk beğleri derilüb kurultay edüb Oğuz türesin soruşub Han diktiler. Gün Han’ın vasiyeti Oğuz türesi mucibince hanlık ve padişahlık Kayı soyu var iken özge boy hanlarının soylarına hanlık ve

⁵¹ Gumilöv, *a.g.e.*, s. 44.

⁵² Duralı, Teoman, “Tarihin Dayanılmaz Ağırlığı”, *A. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: XV, 1999, s. 124.

⁵³ İnalçık, Halil “Osmanlılar’da Saltanat Verâseti Usûlü ve Türk Hâkimiyet Telâkkisiyle İlgisi” *A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: XIV, No: 1, Mart 1959, s. 75.

⁵⁴ *a.g.e.*, s. 77.

padişahlık değmez”⁵⁵. *Dede Korkut Kitabı*’nın ilk satırlarında ise, bu durumun kıyamete dek böyle sürüp gideceği söylenir⁵⁶.

Türklerin farklı soy efsâneleri tasarlamış ve kullanmış olmaları, önceki efsânelerde yer alan motiflerden vazgeçtikleri anlamına gelmez. Böylesi bir tutumdan özellikle kaçınılmıştır. Bir mağarada Türk yönetici soyunu doğuran dişi kurt, gök-sel bir ışık içerisinde Oğuz’a görünen ve ona kılavuzluk eden erkek kurt olarak varlığını sürdürmüştür. İslâm’ın kabûlünden sonraki kimi tarih ve *Oğuznâmeler*’de Türklerin atası olarak Nuh’un oğlu Yafes gösterilmiş, bununla birlikte, bunlar da Oğuz’un ataları olarak sunulmuştur. Gerdizi’nin *Zeynü’l-ahbar*’ında tespit edilen Türk efsânelerinin birinde, Türklerin atası olan Yafes’in, hastalandığında, ancak kurt sütü içmekle hayat bulduğu anlatılır⁵⁷. Önceki efsânelerde yer alan temel unsurların sonrakilerin de seçkin motifleri arasında bulunmasının önemli nedenleri olsa gerektir. Bunlardan biri, Gök-Tanrı’nın vaadinin devam ettiğini göstermesi, bir diğeri ise, atalara bağlılığın bir işareti olarak bırakılması olmalıdır. Oğuz’a yol gösteren kurt soylu atadır. Atanın kılavuzluğu telkin edilmekle soyun sıhhati de korunmak istenir. Köken efsânelerinin hiç birinden vazgeçilmeyerek; iç içe soku-larak varlıklarının devam ettirilmesi, tarih boyunca kendini gösteren ‘devlet-i ebed müddet’ anlayışının hem sonucu hem de buna hizmet eden devlet ideolojisinin can damarlarından biridir.

Önceki köken efsânelerinde yer alan temel unsurlarının sonrakilerin içinde de varlığını devam ettirmesi sadece Tanrı ve evren anlayışlarındaki köklü değişimler sonrası mümkün olmayabilir. Böylesi bir değişim mutlaka toplumsal bir travma eşliğinde yaşanır ve atlatıldıktan sonra da, tıpkı önemli bir hastalık gibi, izleri bünyede kalır. Söz konusu değişimi gerçekleştirebilecek olan güç, yeni bir Tanrı ve evren tasavvuru getiren yeni bir dindir. Benimsenen yeni din bedel ister. Bu bedel kaçınılmazcasına “ataların dini”dir. Yönetici soy, ancak, yeni din de ‘olağanüstü köken’ talebini karşıladığında bu bedeli ödemeye hazırdır. Öyle de olur. Artık, yeni efsânelerde eski unsurlardan çok, ödenen bedel göze çarpar. Doğrusu, dikkatli bir göze çarpar. Çünkü, üzeri örtülmek istenmiştir. Bu konuda, ihtiyacımız olan en güzel örneğe *Oğuz Destanı*’nın İslam öncesi ve sonrası varyantlarını karşılaştırarak ulaşabiliriz. Reşideddin, *Oğuznâmesi*’nde Gök-Tanrı’yı ve yönetici so-

⁵⁵ a.g.e., s. 78.

⁵⁶ Gökyay, Orhan Şaik, *Dedem Korkudun Kitabı*, 2. Baskı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2000, s. 1.

⁵⁷ İnan, Abdülkadir, “Türk Destanlarına Genel Bir Bakış”, *Makaleler ve İncelemeler*, 2. Baskı, TTK, Ankara 1987, s. 230.

yun kökeninde bulunan Gök-Kurt'u aramak boşunadır. Onun yerini Nuh peygamber almıştır. Dikkat edilirse, yönetici soyun talebinin karşılandığı görülür. Soyun olağanüstü köken ayrıcalığı devam etmektedir. Tanrı'dan 'kut' almış atanın yerinde, şimdi, Tanrı'dan peygamberlik almış ata durmaktadır. İslâm'ın adını saydığı bunca peygamber içinden, ata olarak, Nuh'un seçilmesi tesadüf olmamalıdır. Unutulmamalıdır ki, onun, biri hariç, bütün peygamberlerden bir farkı ve ayrıcalığı vardır: O, insanlığın ikinci atası sayılan bir peygamberdir. Yeryüzündeki hiçbir soy onu aşamaz. İki destan arasında iki önemli fark vardır. Uygurca *Oğuz destanı*'nda yer alan ve olağanüstü kökene telmihde bulunan Gök-Kurt İslam sonrası varyantlarda görülmez. İkinci önemli fark ise önceki destanda bulunmayan bir unsurun ikincinin temel motiflerinden biri olmasıdır: Oğuz yeni dini kabul etmeyen babasını öldürür. Oğuz Destanı'nın İslâm öncesi varyantında 'babayı öldürme' yoktur. 'Baba', artık ortadan kalkması gereken eski değerlerin sembolüdür ve bu motif de 'yeni' için ödenen bedele işaret eder. Oğuz'un babasını öldürmesi görünürde din uğrunadır. O, babasıyla birlikte amcalarını da öldürmüştür. Âdeta, yerine yenisini dikmek için eski 'soyağacı' nı kesmiştir.

Yeni dinin böylesi bir değişime neden olan gücü ve etkisi göz ardı edilemez olmakla birlikte, şu da unutulmamalıdır ki, anonim yaratıların yaşama azmi de hiç küçümsenecek gibi değildir. İslâm sonrası kaleme alınmış *Oğuznâmeler*'in çoğu bir tür soykütüğü gibidir. Hattâ, Akkoyunlular'ın elindeki *Oğuznâme*'nin adının dahî, Arapça '*Bahrü'l-Ensâb*' (= *Soykütükleri Denizi*) olarak anıldığını biliyoruz⁵⁸. Öte yandan, *Dede Korkut Kitabı* olarak bilinen ve büyük bir *Oğuznâme*'nin parçası olduğunu düşündüğümüz eser bambaşkadır. İslâmî hassâsiyetin en yüksek olduğu dönemlerde kaleme alınmış olan ve besmeleyle başlayan *Dede Korkut Kitabı*'nda önceki dönemlere ait unsurların direnişini görmek mümkündür. Burada, evi yağmalanan Salur Kazan "kurt yüzü mübarektir, kurtla bir haberleşeyim" der; haber sorduğu kurda "kara başım kurban olsun kurdum sana" diye hitap eder⁵⁹; yiğitler kurda benzetilir⁶⁰ ve birbirine kavuşan baba ile oğul kurtlar gibi uluşurlar⁶¹. Salur Kazan'ın tutsaklığının ve kurtuluşunun anlatıldığı bölümde ise, belli bir soya işaret eden çok açık bir ifadeyle karşılaşılır. Salur Kazan'ı esir eden tekfur kendi-

⁵⁸ Kırzioğlu, M. Fahrettin, *Dede-Korkut Oğuznâmeleri*, II. Kitap, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000, s. 13.

⁵⁹ Tezcan, Semih – Boeschoten, Hendrik (haz.), *Dede Korkut Oğuznâmeleri*, İkinci Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2000, s. 55.

⁶⁰ *A.g.e.*, s. 142.

⁶¹ *A.g.e.*, s. 145.

lerini övüp Oğuzları yermesi şartıyla onu serbest bırakacağını söyler. Kopuz eşliğinde duygularını dile getiren Salur Kazan istenenin tersini yapar; onları aşağılar-ken, övülmeye lâyık olanın kendi soyu, kökü olduğunu söyler ve aynen şöyle der: “azılı kurd enüğü erkeğinde bir köküm var”⁶² (azılı kurt eniği erkeğinde bir köküm var). Bugünkü Türkiye Türkçesi’nde “azılı” olumsuz nitelikleri bildiren bir sıfat olmakla birlikte, geçmişte böyle olmadığı ve tam tersine olumlu özellikleri niteler olduğu bilinmelidir. Örneğin *Kutadgu Bilig*’de “cesur, yürekli” anlamında bir sıfat olarak kullanılmıştır⁶³.

“Bir ulus üzerinde kalıcı ruhsal etkiler bırakabilmek için, ona Tanrı’nın seçilmiş kulları güvencesini vermek yetmiyor anlaşılır. Bu güvenceye inanması ve inancından sonuçlar çıkarması isteniyorsa, söz konusu güvencenin gerçekliğinin şu ya da bu yoldan kendisine kanıtlanması gerekiyor. Musa dininde de Mısır’dan göç işte böyle bir kanıt rolü oynamıştır; Tanrı ve onun adına Musa, Mısır’dan esenlikle çıkışını sağlayarak İsrail kavmine gösterilen lütfâ işarette bulunmuştur bıkıp usanmadan. Mısır’dan göç olayının anısını ayakta tutabilmek için **Paşa Yortusu** diye bir yortu icat edilmiş ya da daha doğrusu eski bir yortu, ilgili anının içeriğiyle donatılmıştır.”⁶⁴

Yukarıdaki sözler Freud’un, Türkçemize *Hız. Musa ve Tektanrıcılık* adıyla çevrilmiş olan, kitabından alınmıştır. Bu sözler, Freud’un ve kitabın arka planı yok sayılsa dahî, dikkate alınmayı hak ederler. *Ergenekon’dan çıkışı Mısır’dan çıkışa* ve *Gök Kurt*’u da *Musa*’ya benzetmek, Aşinaoğullarını doğuran kurdun, Ergenekon’dan çıkışta da bir yol gösterici olarak görünmesinin nedenini anlamamızı kolaylaştırır. Soyu bir mağarada dünyaya getiren kurt, dağlarla çevrili bir vadeden çıkmalarını da sağlamıştır. Bu coğrafya bir rahme benzetilebilir ve bu çıkış da ikinci bir doğum olarak nitelendirilebilir. Soyun başardığı her olağanüstü işin güvencesi olarak kökenin sunulması, onun gerçekliğinin kanıtlanması anlamına da gelmektedir. Yönetici soya itâat edildiği sürece Tanrı va’dinin gerçekleşeceğine inanılır. Böyle bir inancın birlik şuuruna ve buna bağlı olarak da ortak hareket etmenin başarı şansını arttırmaya hizmet edeceği açıktır. Bu da yeniden inancı destekler bir sosyal olgunun oluşmasına neden olur. Köken mitinin ve ondan türeyen olağanüstü soyun her önemli olayda etkin rol alması inancın kanıtlanmasıyla ilgili

⁶² A.g.e., s. 181.

⁶³ Tezcan, Semih, *Dede Korkut Oğuznâmeleri Üzerine Notlar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, s. 365.

⁶⁴ Freud, Sigmund, *Hız. Musa ve Tektanrıcılık*, çev.: Kâmuran Şipal, Bağlam Yayınları, İstanbul 1987, s. 171.

olduğu kadar, doğrudan anı içeriğinin diri tutulmak istenmesiyle de ilgilidir. Seçilmiş soydan gelen bir yöneticinin liderliğinde kazanılmış başarılar, birer anı içeriği olarak, sadece hafızanın insafına terk edilmezler. Atalar mağarasında kurban takdim etme veya yılın belli bir zamanında demir dövme gibi Türk dini hayatının en seçkin ritüelleri, birer dinî tören olmanın yanı sıra ve ondan çok daha fazla, toplumun, başındakilere itâatle başardığı büyük işlere telmîhde bulunan millî ritüellerdir. Dinin ‘millî’ karakterini taşıyan ana sütunlar da bunlardır.

İnanmada ‘tekrar’ önemlidir. Bunun erken dönemde de bilinin halkın idâresinde bir yöntem olarak kullanılmış olması şaşırtıcı olmamalıdır. Başarının aynı soy yönetiminde tekrar edilebilir olması önemli bir güvencedir. Meşrûiyeti içinde barındıran ‘geçmiş’, sembolleştirilerek efsanelere yedirilmekle kalmamış; kurucu ataların yaptığı işler, soyundan gelenlerce ‘taklit’ edilerek her an ‘bugün’e taşınmıştır. *Kül Tigin Kitabesi*’nde, atalar, “bilge ve cesur kağanlar” olarak sunulur⁶⁵. Böyle ataların eylemleri ulaşılabilecek bir hedef olarak görüldüğü gibi, doğruluk ölçütü olarak da kabul edilir. İleriş Kağan “türesi bozulmuş olan milleti, atalarının türesince vücuda getirmiş”tir⁶⁶. Farsça *Oğuz Destanı*’nda da Köl Erki Han, tahtı Tuman’a devrederken “şu şartla tahtı veriyorum ki, onlar da atalarının davrandıkları gibi davransınlar”⁶⁷ demiştir. Kün Han’ın oğlu da tahta oturduğunda cevabını almak istediği ilk soru, “atamız Oğuz bunca ülkeyi nasıl almıştır; nereden nereye zaptetmiştir?”⁶⁸ olmuştur. Ata’nın yaptığı işi yapmak ata ile özdeşleşmek anlamına gelebilir. Bu mümkün olduğu oranda, atanın olağanüstülüğü paylaşılmış olacaktır⁶⁹. Bilge Kağan, ataları Bumin ve İstemi’nin Türk Milleti’ni “Demir-Kapı’ya kadar kondurmuş”⁷⁰ olduğunun altını çizer. Bunu belirtmesinin önemi, kendisinin de “Demir-Kapı’ya kadar sefer et(tiğini)”⁷¹ söylemesiyle ortaya çıkar. O dönem için Demir-Kapı’ya ulaşmak, yüksek askerî ve siyasî kudrete erişilmesinin bir göstergesi ve Türk Devleti’nin en büyük şehâmetinin bir delili olmakla birlikte, asıl, ataların Kadırgan sahasından Demir-Kapı’ya kadar milleti yerleştirdikleri o

⁶⁵ Orkun, Hüseyin Namık, *Eski Türk Yazıtları*, TDK, Ankara 1986, s. 30.

⁶⁶ *A.g.e.*, s. 35.

⁶⁷ Togan, A. Zeki Velidi, *Oğuz Destanı: Reşideddin Oğuznâmesi, Tercüme ve Tahlili*, 2. Baskı, Enderun Kitabevi, İstanbul 1982, s. 61.

⁶⁸ *A.g.e.*, s. 53.

⁶⁹ Yılmaz, *a.g.t.*, s. 39.

⁷⁰ Orkun, s. 29.

⁷¹ *A.g.e.*, s. 24.

leri o destanî devirlere dönüşü göstermektedir⁷². Böylesi bir hedefe varabilmek, seçilmiş soyun devletin başındaki temsilcisi için karşı konulamaz bir istektir. Öyle ki, Bilge Kağan buna erişebilmek için, toplam 13.000 km.lik bir seferi göze almıştır⁷³.

Türkler, tarihleri boyunca, sadece kimi kültürel etkilere mâruz kalmamışlar; birbirinden farklı medeniyet dairelerinde dahî bulunmuşlardır. Türklük, buna rağmen omurgasını koruyabilmişse, bunda belirli bir anlayışı varsayıran simgelerin önemli rolü olmuştur. ‘Kurt’ bunların en başta gelenlerinden biridir. Başta, sadece bir ‘devlet miti’ olarak tasarlanmış ise de, bunu aşmıştır. *Pei-shi* adlı Çin kaynağında, Uygurlar’ın ecdâdı oldukları zannedilen Kao-ku’lar hakkında, bir kurttan türeyiş efsânesinin bulunması⁷⁴; Tarduş Türkleri’nin atalarının kurt başlı insan olarak tasvîr edilmesi⁷⁵ ve verilebilecek çok sayıda benzer örnek, bu mit ve beraberindeki anlayışın önce tasarımcı soyun dışına çıktığını, zamanla – Moğollar gibi – komşu kavimlere de sirayet ettiğini gösterir.

Tasarımcı soyun başarısı sonucunda, din ve sanat başta olmak üzere, hayata giren hemen her tür unsur devlet ideolojisine hizmet etmek durumunda kalmıştır. Hâkimiyetin soy tekeline dayanması köken efsaneleri yoluyla her alanda işlenmiştir.

Köken mitinin, semboller yardımıyla varlığını her an hissettirmesi öncelikle devlet hayatında görülür. Kurt, hem Kağanın hem de kağanla ilgili olarak, devletin hâkimiyetinin sembolü olarak, âdeta kamu düzeninin bekçisi gibi, hayata girer. Siyasî otorite hâkimiyetini ve meşrûyetini, böylece, hissettirmek ister. *Chou-shu* adlı Çin kaynağı, Türkler’in bir kurttan türediklerini unutmak istemedikleri için tuğlarında altın kurt başlarını taşıdıklarını, kağanın koruma muhafızlarına da ‘f’u-li’ yani kurt dendiğini bildirir⁷⁶. Kurt, hem kağanın hem de kağanla ilgili olarak, devletin hâkimiyetinin sembolüdür. Göktürkler’de hanlık ve beyliğin, yüksek memuriyetin alâmeti olan, kurt başlı bayrak vermek suretiyle tescil edildiğini

⁷² Klyastorniy, S. G., “Orta Asya Milletlerinin Araplara Karşı Mücadelelerine Dair (Orhun Yazıtlarına Göre)”, Çev.: İsmail Kaynak, *Belleten*, Cilt: XXVI, Sayı: 104, Ekim 1962, s. 769.

⁷³ Giroud, René, “Tonyukuk’un Orhon’dan Temir Kapı’ya Gidiş Yolu”, *V. Türk Tarih Kongresi Tebliğler*, TTK, Ankara, 1960, s. 321

⁷⁴ A. von Gabain, “Hun-Türk Münasebetleri”, *II. Türk Tarih Kongresi Zabıtları*, TTK, İstanbul 1943, s. 903.

⁷⁵ Ögel, *Türk Mitolojisi II*, s. 126.

⁷⁶ Özönder, *a.g.e.*, s. 81.

biliyoruz⁷⁷. Bunun yanı sıra rakip devletlerce de siyasî hâkimiyetin ‘alâmet-i fârika’sı olarak görülmesi kurdun konumunu güçlendirmiştir. Ancak, Bizans elçisi Zemarkhos’un da, İstemi Kağan’ın otağı önünde gördüğü gibi, altından yapılmış kurt başlı bayrak büyük kağanlara özgüydü⁷⁸. Sui hanedanının yıllıklarına göre, bir casus diplomatın tavsiyesiyle⁷⁹, Göktürk devletini birbirine düşürmek isteyen Çin imparatoru, Doğu’ya tâbi olan Batı hanı Tardu’ya altından yapılmış kurt başlı bayrak göndermişti. Türk devlet geleneğine göre, böyle bir bayrak kullanmak ancak büyük kağanların hak ve imtiyazı idi⁸⁰. Bu, ‘resmen tanıma’ işe yaramış, Tardu, Doğu kağanı ile bağlarını kopararak bağımsızlığını ilân etmişti⁸¹. Bu olay, devlet sembollerini sahiplenme ile devleti sahiplenme arasındaki bağı gösteren iyi bir örnektir. Çin, Göktürk devleti dağıldıktan sonra da, Batı Türkistan ile Batı İran’daki beyliklere, kurt başlı bayrak verme yoluyla, onların beyliklerini tanıma seremonisini devam ettirmişti⁸². Bu, Çin’in kendi geleneği olmadığına göre, dağınık beylikler arasında ne derece önemsendiğinin bir göstergesidir.

Asıl etkinliğini bir devlet arması olmakla kazanan kurdun (yani ‘böri’nin), bu alanda da varlığını uzun süre devam ettirdiği görülür. İlk İslâm devletlerinden olan Karahanlılar’ın Böri Tegin İbrahim⁸³ ve Gazneliler’in de Böri Tegin⁸⁴ adlarında birer hükümdarları vardır. İslâmî hassâsiyetin en yüksek seviyelerinde bulunduğu, bu Türk-İslâm çağında, “Böri” sadece hükümdar adlarında yaşamakla kalmamış; Suriye Selçuklularının bir kolu olan Dimaşk Selçuklu Melikliği ortadan kalktıktan sonra, ‘Böriler Hânedanı’ adıyla bir devlet dahi kurulmuştu⁸⁵. Destanda, Oğuz Kağan’a söylenen “güneş bayrak, gök çadır, gök börü uran olsun”⁸⁶ sözleri, efsanevî soyun da kozmik devletin kurucu parçalarından biri sayıldığına işaret eder.

Dinî inanış ve törenlerin şekillenmesinde de köken mitinin önemli bir yeri vardır. En önemli dinî tören, Çin kaynağı *Wey-şu*’nun bildirdiğine göre, devlet er-

⁷⁷ Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş* 6, s. 13.

⁷⁸ *a.g.e.*, s. 17.

⁷⁹ Çoruhlu, *Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi*, s. 100.

⁸⁰ Arsal, *a. g. e.*, s. 306.

⁸¹ Grousset, René, *Bozkır İmparatorluğu*, Çev.: M. Reşit Uzmen, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1993, s. 101.

⁸² Ögel, *a.g.e.*, s. 13.

⁸³ Merçil, Erdoğan, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, 3. Baskı, TTK, Ankara 1997, s. 23.

⁸⁴ *a.g.e.*, s. 35.

⁸⁵ *a.g.e.*, s. 227.

⁸⁶ Bang-Rahmeti, *a.g.e.*, s. 620.

kânının kutlu dağdaki atalar mağarasına giderek kurban takdim etmesidir⁸⁷. Bu, bir devlet törenidir ve önemine binâen, törene kağan başkanlık eder⁸⁸. Her yıl beşinci ayın ikinci yarısında yapılan bu törende Gök-Tanrı'ya kurban sunulmasından çok, törenin atalar mağarasında yapılması dikkat çekicidir⁸⁹. Türkler'in ecdâd mâbetleri yoktur. Bununla birlikte, kurt efsâneleri ve ata mağarası bütün Türkler için tipiktir⁹⁰. Atanın yaşadığı yerin ziyaret edilmesi ve orada törenlerin yapılması, kurdun vücudu ile değil⁹¹, soyun olağanüstülüğünün hatırlatılması ile ilgilidir. Mağara, soyun başladığı yerdir. O, Oğuz Kağan Destanı'ndaki ağaç kovuğu gibi, sembolik olarak 'döl yatağı'nı ifade eder⁹². Bu törene kadınların ve şamanların alınmaması, belki de, başlangıç ânına bir dönüş olduğu içindir. Dağ ise, göğe doğru yükselen yapısı nedeniyle yönetme yetki ve yeteneklerinin alındığı Gök-Tanrı'ya çıkmayı sembolize eder. Gök-Tanrı'ya kurban sunulması ve bunun kutsal bir dağdaki ata mağarasında yapılması, meşrûiyetin, soyun ilahî ve olağanüstü kökenlerine bağlı olduğunun vurgulanması amacını taşımaktadır. Dağ, mağara ve ağaç gibi unsurlar, aynı zamanda, kurucu soyun da bir parçası olduğu kozmik devlet anlayışına telmihde bulunurlar.

Devlet ideolojisi ve dinin yanı sıra sanatta da kendini gösteren köken miti hayatın hiç bir alanında boşluk bırakmama iştihâkindadır. İnancın sanata yansımaları bilinir bir olgudur. Bu, Türkler'de de Hun kurganlarından bu yana gözlenmiştir. Türkler, türeyiş efsânesini de, konu edinip saray duvarlarında resmetmişlerdir. Bunların en bilineni, Türkistan'ın kuzey-batısındaki Uşrâsana'da bulunan Buncikeş Sarayı'ndaki üç safhalı bir duvar resmidir⁹³. Kurt, Budizm'de önemli bir rol oynamaz. Zaten, Hindistan'ın içinde kurda da pek rastlanmaz. Fakat, Turfan ve çevresindeki, Uygur Türkleri'nin buldukları yerlerde, hem de budizm mâbedlerinde, çok güzel ve canlı kurt resimleri yer alır⁹⁴. Bununla da kalmaz, Burkan dininin koruyucu mâbudlarının elinde bayrak ve kurt başlı savaş tuğu ola-

⁸⁷ Gumilöv, *a.g.e.*, s. 115.

⁸⁸ Schmidt, *a.g.e.*, s. 72.

⁸⁹ Eberhard, Wolfram, *Çin'in Şimal Komşuları*, Çev.: Nimet Uluğtuğ, TTK, Ankara 1942, s. 87.

⁹⁰ *a.g.e.*, s. 88.

⁹¹ Kafesoğlu, İbrahim, *Eski Türk Dini*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1980, s. 15.

⁹² Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin ABC'si*, s. 113.

⁹³ Çoruhlu, *Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi*, s. 99.

⁹⁴ Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş 6*, s. 186.

rak görülür⁹⁵. Daha da ilginç olanı, kurt başlı bayrak tasviri geleneğinin, putları kırarak gelen ve bu konuda en ufak bir çağrışıma yol açabilecek motiflere dahî müsâmahası olmayan bir dinden, İslâmiyet'ten sonra da devam edebilmesidir. M. Henri Vever koleksiyonundan bir minyatürde, kurt başlı bayrak tasvîrinin yer alması, bu yüzden, oldukça dikkat çekicidir⁹⁶. İnanca aykırı olan unsurların, inancın yansımaları olan sanata sokulabilmesi için inanılmaz derecede güçlü olması gerekir. Söylenenler bu gücü gösterir en güzel örneklerdir.

Devlet düzeninin bekâsı, soya olan inanca bağlanmış gibidir. Hiç umulmadık uygulamalardan bu inancı destekleyen sonuçlar çıkartılabilir. Bunlardan birisi de hânedan üyelerinin öldürülmesinde kan dökmeme usûlüdür. Beşevliyev, Amerika ve Polinezya yerlileri üzerinde yapılmış olan antropolojik incelemelerin sonuçlarından hareketle, bunu 'mana' inancına bağlasa da⁹⁷, Köprülü, bunun kan tabusuyla değil, ondan daha fazla Türkler'in 'hâkimiyetin ve hükümdârın kutsî bir menşeden geldiği' hakkındaki çok eski dinî-hukukî telâkkileriyle ilgili olduğunu göstermiştir⁹⁸. Bu âdetin İslâmî dönem Türk devletlerinde de çok uzun süre uygulandığının açık delilleri vardır⁹⁹. Köprülü, ok ve yayın eski Türk hayatındaki önemi düşünüldüğünde, öldürme şekilleri arasında, yay kırıışı ile boğmanın en eski şekil olduğunu tahmin etmektedir¹⁰⁰. Yayın, Oğuz Kağan Destanı'nda da görüldüğü gibi, dünya hâkimiyetinin veya dünya devletinin bir sembolü olması¹⁰¹ göz önünde bulundurulduğunda, ölüm şeklinin bile devlet fikrine ve üstün soy imgesine hizmet ettiği görülür.

Kurt, astronomik bir sembol olarak dahî kullanılmış, büyük ayı burcu yedi kurt olarak görülmüştür¹⁰². Bu anlamlandırma halk astrolojisinin sınırlarına hapsedilmemeli, yönetici soyun kökenine yerleştirilen bir unsurun böylesi kullanımı kozmik devlet anlayışı ile ilişkilendirilmelidir. Bunların dışında da kurt, destanlarda, efsânelerde, masal, türkü ve fal kitaplarında yer almak suretiyle, halk arasında

⁹⁵ Esin, *Türk Kültür Tarihi İç Asya'daki Erken safhalar*, s. 8.

⁹⁶ Çoruhlu, *a.g.e.*, s. 103.

⁹⁷ Beşevliyev, V., "Proto-Bulgar Dini", *Bulleten*, Cilt: IX, Sayı: 34, Nisan 1945, s. 231.

⁹⁸ Köprülü, M. Fuat, "Türk ve Moğol Sülâlelerinde Hânedan Âzâsının İdamında Kan dökmeme Memnûiyeti", *Türk Hukuk Tarihi Dergisi*, Cilt: I, 1941-42, Ankara 1944, s. 8.

⁹⁹ *a.g.e.*, s. 4-7.

¹⁰⁰ *a.g.e.*, s. 9.

¹⁰¹ Ögel, *Türklerde Devlet Anlayışı*, s. 39.

¹⁰² Ögel, *Türk Mitolojisi I*, s. 50.

yaşamaya devam etmiştir. Bu yönüyle de, toplumun ortak bir motifte buluşarak, birbirleriyle özdeşleşmelerine hizmet etmiştir. Açıktır ki, halkın birliği de devletin bekâsı ile doğrudan ilgilidir. Bu da siyasî iktidarın birincil görevidir.

Priskos, Ares'in olduğuna inanılan kılıcı bir çobanın bularak Attila'ya getirdiğini, böylelikle dünya egemenliğinin ona bağışlandığına inanıldığını anlatır¹⁰³. Oğuz'un ak sakallı veziri Uluğ Türk de rüyasında gündeğusundan günbatısına dek dünyayı kaplayan bir altın yay ve kuzeye dek uzayan üç gümüş ok gördüğünde, bunu, dünya hâkimiyetinin Oğuz soyuna bağışlanacağını bir işareti olarak yorumuştur¹⁰⁴. Dünya egemenliğinin kılıcı bulana veya rüyayı görene değil de hükümdârlık soyunun o anki temsilcisine bağışlanması, soy tekeline tesis amacıyla tasarlanan modellerin ne derece başarılı olduğunun bir göstergesidir. İlginç olan, kılıcın Attila'ya buldurulmamış veya rüyanın Oğuz'a gördürülmemiş oluşudur. Âdeta, dünya egemenliği müjdesinin dışında anlatılmak istenen bir şey daha var gibidir. Bu 'şey' bir insanın, hânedan üyesinin sonradan edindiği bütün vasıflara sahip olabilmekle birlikte asla devletin başına geçemeyeceği gerçeğidir. Yönetme bilgisinin öğrenilip öğrenilemeyeceği, *Kutadgu Bilig*'de tartışılmış ve öğrenilebilmekle birlikte, böylelerinin bey olamayacağı ancak beylere yardımcı olabileceği açıkça vurgulanmıştır. Bey olmanın tek yolu bey soyundan gelmektir¹⁰⁵. Ancak olağanüstü bir kökenden gelen soy yönetici olabilir. Bu inancın en açık yansımalarından biri de Reşideddin Fazlullah'ın *Câmi'ü't-Tevârih*'inde yer alan *Oğuz Destanı*'nin şu satırlarıdır: "Pâdişahlık tahtı, bu iş için yüce Tanrı tarafından seçilmiş olanlarla, onların neslinden gelen insanlara lâyıktır. Muhakkak ki bu soydan gelen kimseler asla hata yapmazlar"¹⁰⁶

Sonuç

Devlet ve iktidarın köken efsânelerinden beklediği, sadece 'üstün soy' imgesi kazandırmakla sınırlı değildir. Köken efsâneleri, yalnızca yönetici soyun değil, 'altın çağ'ın da kökenine işaret etmekle, bu beklentiyi karşılıksız çıkarmazlar. Siyasî iktidara soy meşrûiyeti için oldukça geçerli gerekçeler sunmanın yanında, içinde 'yönetme bilgisi'ni de barındıran, 'töre'nin ilk şekli de bu efsânelerce taşı-

¹⁰³ Ahmetbeyoğlu, Ali, *Grek Seyyahı Priskos (V. Asır)'a Göre Avrupa Hunları*, TDAV, İstanbul 1995, s. 53.

¹⁰⁴ Bang-Rahmeti, a.g.e., s. 632.

¹⁰⁵ Gökhan Yılmaz, "Kutadgu Bilig'de Devlet Fikri", *Kutadgubilig*, sayı: 9, Mart 2006, s. 79.

¹⁰⁶ Togan, a.g.e., s. 61.

nır. Toplum düzeninin dayandığı temel esasları –örtülü de olsa- köken efsânele-
rinde görmek mümkündür. Dışı kurdun çocuklarının dışarıdan getirdikleri kızlarla
evlenmelerinin ve soy kurmalarının, dıştan evlenme esasının yerleşmesine ve baba
soyunun izlenip baba hukukunun kurumsallaşmasına hizmet ettiği açıktır. Dede
Korkut boylarının birinde, Dış Oğuz'un İç Oğuz'a isyanının gerekçesi olarak su-
nulan orun ve ülüş, Oğuz Destanı'nda belirlendiği şekliyle uygulanagelmıştır.

Bir soyun sahip olabileceği en değerli şey siyasî iktidar tekeldir. En değerli
şey en güvenli yerde saklanmalıdır. Bu yer, bulunma ihtimalinin en az olduğu yer-
dir: Bu dünyanın dışı. Meşrûiyetin kaynağı dünya dışı bir yerde saklanmakla bera-
ber, işaretleri bu dünyada bulunmalı ve halka sahibini sürekli hatırlatmalıdır. İşte,
bu işaretler köken efsâneleridir. Bunlar dünya dışı olana işaret ederler. Bu dünya-
daki her şey olağandır; oysa, yönetici soyun kökeni olağandıydı. Dünyanın dışın-
da Tanrı vardır ve siyasî iktidarı Onunla ilişkilendirmek devlete dinî bir veche ka-
zandırır. Bu son derece dâhice bir tasarımdır. Çünkü, devlet düzenine yönelik bir
isyanın dinî sonuçları da göze alması gerekir.

Otoritenin meşrûiyetini gerekçelendirmesi, siyasî iktidarın meşrû sayılmasına
yetmemektedir. Ne türden olursa olsun, bir yönetimin meşrûiyeti, yönetilenlerin
gerekçeler konusunda iknâ olmasına bağlıdır. Genelde, tebâ edilgendi ve bu olay
'iknâ edilme' biçiminde gerçekleşiyordu. Bununla birlikte, buradan 'zor kullanma'
sonucu çıkarmamak gerekir. Zâten, kitlelerin o güne dek alışık olmadıkları siyasî
terbiye ve düzene bağlı olmaları ve öylece kalmaları, merkezi iktidarın silahlı gü-
cünü aşkın bir güvenceye bağlıdır. Böylesi bir güvenceyi hayata geçirebilmek, zi-
hinleri yönlendirmekle mümkündür. Yapılması gereken, siyasî iktidarın meşrûiye-
tinin, seçilmiş bir soyun yönetimdeki varlığına bağlı olduğuna kitleleri iknâ et-
mektir. Geçmişe bakıldığında, böylesi bir tasarımın başarısı görülmektedir. Burada
önemli bir ayırım vardır: Mevcut siyasî iktidar dahî bu olayın farkında olmayabilir
ve çoğunlukla öyledir de. Onlar sadece düzeni korumayı amaçlamaktadır. Ancak,
soyun tasarımcı kuşağı için bunu söylemek güçtür. Bu işi gerçekleştirebilmenin
araçları, törenler, semboller, söylenceler ve atalara olan inancın diri tutulmasıdır.

Görüldüğü gibi, devletin varlığı soyun devamına; soyun devamı da meşrûiyet
gerekçeleri konusunda 'diğerlerini' ikna edebilmeye bağlıdır. Bu amaçla, siyasî
otorite her türlü önlemi almış ve başarılı da olmuştur. Göktürk İmparatorluğu'nun
son yıllarında, Ozmiş adında bir subay kağanı öldürerek, yerine kendini kağan ilan
etmiş, ancak tahta oturur oturmaz, imparatorluğun üç büyük Türk boyu olan
Basmıl, Uygur ve Karluklar Onu kağan tanımayarak, imparatorluktan

kopmuşlardır¹⁰⁷. Bu kopuşun başka nedenleri olsa bile, yeni kağanı tanımama gerekçeleri, Aşina soyundan olmayışıdır.

KAYNAKÇA

- Ali AHMETBEYOĞLU, *Grek Seyyahı Priskos (V. Asır) 'a Göre Avrupa Hunları*, TDAV, İstanbul 1995.
- Sadri Maksudi ARSAL, *Türk Tarihi ve Hukuk*, İ.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul 1947.
- W. BANG-G. R. RAHMETİ , “Oğuz Kağan Destanı”, (*Reşid Rahmeti Arat*) *Makaleler*, Cilt: I, Haz.: Osman Fikri Sertkaya, TKAE, Ankara 1987, s. 605-672.
- V. BEŞEVLİYEV, “Proto-Bulgar Dini”, *Bellekten*, Cilt: IX, Sayı: 34, Nisan 1945, s. 213-261.
- Ayhan BIÇAK, “Yörük Bayramı Geleneği Üzerine Bir Deneme”, *Söğüt X. Osmanlı Sempozyumu*, Ertuğrul Gazi'yi Anma ve Söğüt Şenliği Vakfı Yayınları, Söğüt 1996, s. 27-51.
- Yaşar ÇORUHLU, *Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi*, Seyran Yayınları, İstanbul 1995.
- Yaşar ÇORUHLU, *Türk Mitolojisinin ABC'si*, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul 1999.
- Abdülkadir DONUK, “Türk Devletinde Hâkimiyet Anlayışı”, *İ. Ü. Ed. Fak. Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 10-11, Sene: 1979-80, 1981, s. 29-56.
- Teoman DURALI, “Tarihin Dayanılmaz Ağırlığı”, *A. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: XV, 1999, s.117-126.
- Wolfram EBERHARD, *Çin'in Şimal Komşuları*, Çev.: Nimet Uluğtuğ, TTK, Ankara 1942.
- Wolfram EBERHARD, *Çin Tarihi*, 2. Baskı, TTK, Ankara 1987.
- Emel ESİN, *Türk Kültür Tarihi İç Asya'daki Erken Safhalar*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1985.

¹⁰⁷ Grousset, *a.g.e.*, s. 121.

- Emel ESİN, *Türk Kozmolojisine Giriş*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2001.
- Emel ESİN, “Tengrilik (Türklerde Gök Tapınağına Dâir)”, *Sanat Tarihi Yıllığı XII*, İ. Ü. Ed. Fak. Sanat Tarihi Araştırma Merkezi, İstanbul 1983, s. 35-60.
- Sigmund FREUD, *Hız Musa ve Tektarıncılık*, çev.: Kâmuran Şipal, Bağlam Yayınları, İstanbul 1987.
- A. von GABAİN, “Hun-Türk Münasebetleri”, *II. Türk Tarih Kongresi Zabıtları*, TTK, İstanbul 1943, s. 895-911.
- A. von GABAİN, “Köktürklerin Tarihine Bir Bakış”, *A. Ü. DTCF Dergisi*, Cilt: II, Sayı: 5, Temmuz-Ağustos 1944, s. 685-695.
- Orhan Şaik GÖKYAY, *Dedem Korkudun Kitabı*, 2. Baskı, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2000.
- Saadettin GÖMEÇ, “Eski Türklerde Siyasî Hakimiyet”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı:100, Şubat 1996, s. 113-117.
- Saadettin GÖMEÇ, “Terhin Yazıtının Tarihi Açısından Değerlendirilmesi”, *A. Ü. DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: XVII, Sayı: 28, 1996, s. 71-84.
- René GIROUD, “Tonyukuk’un Orhon’dan Temir Kapı’ya Gidiş Yolu”, *V. Türk Tarih Kongresi Tebliğler*, TTK, Ankara 1960, s. 317-321.
- René GROUSSET, *Bozkır İmparatorluğu*, Çev.: Reşat Uzmen, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1993.
- Lev Nikolayeviçen GUMİLÖV, *Eski Türkler*, Birleşik Yayıncılık, İstanbul 1999.
- Halil İNALCIK, “Osmanlılarda Saltanat Verâseti Usûlü ve Türk Hâkimiyet Te-lâkkisiyle İlgisi” *A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: XIV, No: 1, Mart 1959, s. 69-94.
- Abdülkadir İNAN, “Türk Destanlarına Genel Bir Bakış”, *Makaleler ve İncelemeler*, 2. Baskı, TTK, Ankara 1987, s. 220-237.
- Abdülkadir İNAN, “Türk Rivayetlerinde ‘Bozkurt’”, *Makaleler ve İncelemeler*, 2. Baskı, TTK, Ankara 1987, s. 69-75.
- İbrahim KAFESOĞLU, *Eski Türk Dini*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1980.
- İbrahim KAFESOĞLU, *Türk Millî Kültürü*, 5. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1988.

- İbrahim KAFESOĞLU, “Türk Fütûhat Felsefesi ve Malazgirt muharebesi”, *İ. Ü. Ed. Fak. Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 2, Ekim 1971, s.1-16.
- İbrahim KAFESOĞLU, “Kültür ve Teşkilat”, *Türk Dünyası El Kitabı*, 2. Baskı, Birinci cilt, TKAE, Ankara 1992, s. 187-236.
- M. Fahrettin KIRZIOĞLU, *Dede-Korkut Oğuznâmeleri*, II. Kitap, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000.
- S. G. KLYASTORNIY, “Orta Asya Milletlerinin Araplara Karşı Mücadelelerine Dair (Orhun Yazıtlarına Göre)”, Çev.: İsmail Kaynak, *Belleten*, Cilt: XXVI, Sayı: 104, Ekim 1962, s. 763-776.
- S.G. KLYASTORNIY, “Orhon Anıtlarında Türklerin Krallık Soyunun Adı”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1990*, TDK, Ankara 1994, s. 137-139.
- M. Fuat KÖPRÜLÜ, “Türk ve Moğol Sülâlelerinde Hânedan Âzâsının İdamında Kan dökme Memnûiyeti”, *Türk Hukuk Tarihi Dergisi*, Cilt: I, 1941-42, Ankara 1944, s. 1-9.
- Erdoğan MERÇİL, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, 3. Baskı, TTK, Ankara 1997.
- Hüseyin Namık ORKUN, *Eski Türk Yazıtları*, TDK, Ankara 1986.
- Bahaeddin ÖGEL, *Türk Mitolojisi*, Birinci Cilt, Devlet Kitapları, İstanbul 1971.
- Bahaeddin ÖGEL, *Türklerde Devlet Anlayışı*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1982.
- Bahaeddin ÖGEL, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Cilt: 6,7, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991.
- Bahaeddin ÖGEL, *Türk Mitolojisi: Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar*, I. Cilt, 2. Baskı, TTK, Ankara 1993.
- Bahaeddin ÖGEL, *Türk Mitolojisi: Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar*, II. Cilt, TTK, Ankara 1995.
- Bahaeddin ÖGEL, “Türk Milleti ve Türk Devleti”, *Tarihte Türk Devletleri I*, A. Ü. Rektörlüğü Yayını, Ankara 1987, s. 65-67.
- F. Sema Barutçu ÖZÖNDER, “Türkler Ne Zaman Bir Millet İdi?”, *Kök Araştırmalar*, Cilt: I, Sayı: 2, Güz 1999, s. 65-92.

- Jean-Paul ROUX, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Çev.: Aykut Kazancıgil, İşaret Yayınları, İstanbul 1994.
- Jean-Paul ROUX, *Orta Asya: Tarih ve Uygarlık*, Çev.: Lale Arslan, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2001.
- P. W. SCHMİDT, “Tukue’lerin Dini”, Çev.: Sadettin Buluç, *İ. Ü. Ed. Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Cilt: XIV’den ayırbasım, İstanbul 1966.
- Talat TEKİN, *Tarih Boyunca Türkçenin yazımı*, Simurg Yayıncılık, Ankara 1997.
- Aydın TANERİ, *Türk Devlet Geleneği*, Töre-Devlet Yayınları, Ankara 1981.
- Ahmet TEMİR, “Eski Türklerde Sosyal Teşkilât ve Askerlikle İlgili Sözler”, *Türk Kültürü*, Cilt: 2, Sayı: 22, 1964, s. 33-37.
- Semih TEZCAN –Hendrik BOESCHOTEN, (haz.), *Dede Korkut Oğuznâmeleri*, İkinci Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2000.
- Semih TEZCAN, *Dede Korkut Oğuznâmeleri Üzerine Notlar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001.
- A. Zeki Velidi TOGAN, *Oğuz Destanı: Reşideddin Oğuznâmesi, Tercüme ve Tahli*, 2. Baskı, Enderun Kitabevi, İstanbul 1982.
- Mübahat TÜRKER-KÜYEL, “Türklerde Adâlet Kavramının Ontolojik Bir Temeli Var mıdır?”, *X. Türk Tarih Kongresi: Kongreye Sunulan Bildiriler*, TTK, Ankara 1991, s. 735-742.
- Mübahat TÜRKER-KÜYEL, “Bilge Kağan Bir Filozof-Arhont mudur?”, *XI. Türk Tarih Kongresi: Kongreye Sunulan Bildiriler*, II. Cilt, TTK, Ankara 1994, s. 455-464.
- Gökhan YILMAZ, *Kutadgu Bilig’de ve Kutadgu Bilig Öncesinde Devlet Düşüncesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi, İstanbul üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, İstanbul, 2001
- Gökhan YILMAZ, “Erken Dönem Türk Düşüncesinde Zaman Kavrayışı”, *Kutadgubilig*, Sayı:7, Mart 2005, s.137-188.
- Gökhan YILMAZ, “*Kutadgu Bilig’de Devlet Fikri*”, *Kutadgubilig*, Sayı: 9, Mart 2006, s. 75-98.